

Kunst verzamelen, mecenaat en statusvertoon

De verzamelingen van Hendrik van Slingelandt (1702-1759) als distinctiemiddel

Martin van den Broeke

Een adelsdiploma van de keizer van het Heilige Roomse Rijk, een gekalligrafeerde stamboom en een stapel correspondentie. Dat zijn de elementen waaruit de genealogische verzameling van Hendrik van Slingelandt (1702-1759) bestaat. Deze Haagse burgemeester was een fervent genealoog en een belangrijk deel van zijn werk op dat gebied richtte zich op het verzamelen van gegevens over zijn eigen familie.¹

In de loop van de zeventiende en achttiende eeuw vormden burgerlijke regenten zoals de familie Van Slingelandt in toenemende mate een elite die een sterk standsbesef en familiaal bewustzijn ontwikkelde. Dit leidde tot de vorming van een groepsidentiteit die gevolgen had voor hun levensstijl, vermogensbeheer, huwelijkspolitiek en benoemingen in ambten.² Om de eigen positie in de maatschappij te verbeelden en te legitimeren, moesten genealogieën aantonen dat de familie op een oude en zo voornaam mogelijke afstamming kon bogen.³ Die distinctie moest ook in de levensstijl tot uiting komen. Daarbij ging het om in het oog springende zaken als woonhuizen, buitenplaatsen, rijtuigen en kleding, maar evenzeer om opleiding, kennis en gedrag. Ook goede smaak, kunstbezit en bemoeienis met de kunsten speelden een rol in het verfijnde spel van maatschappelijke positionering.⁴

¹ H.P. Fölting, *De vroedschap van 's-Gravenhage 1572-1795* (Pijnacker, 1985) 217-218; J.C. Kort, *Het archief van de familie Van Slingelandt (420) 1438-1868* ('s-Gravenhage, 2004).

² L. Kooijmans, 'Patriciaat en aristocratisering in Holland tijdens de zeventiende en achttiende eeuw', in: J. Aalbers en M. Prak, ed., *De bloem der natie: adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Meppel-Amsterdam, 1987) 93-103.

³ R.G. de Neve, 'Regenten, aristocratisering en genealogie', *Virtus*, X (2003) 122-150; idem, 'Genealogiebeoefening en adellijke pretenties. *Noblesse d obscurité* tijdens de Republiek en het Koninkrijk', *Jaarboek Centraal Bureau voor de Genealogie*, LIX (2005) 117-152.

⁴ Y. Kuiper, 'Adel in de achttiende eeuw: smaak en distinctie. Een verkenning van het veld', *Virtus*, XVI (2009) 9-18.

Naar kunstverzamelingen van edelen en regenten in de Republiek is al belangrijk onderzoek gedaan. Daarbij staan de samenstelling van de collecties en de betekenis van mecenaat en verzamelaars voor de kunstnijverheid veelal centraal. Het ter beschikking stellen van kunstcollecties aan jonge kustenaars speelde een belangrijke rol in de bevordering van de teken- en schilderkunst, en ook waren leden van de stedelijke elite vaak betrokken bij de oprichting van kunstenaarsassociaties en tekenscholen.⁵ Hoe deze een rol speelden in het streven naar sociale distinctie en wat de relatie was tussen genealogie, adelspretenties, mecenaat en kunstverzamelingen is echter nog zelden onderzocht.

Hendrik van Slingelandt is illustratief voor de samenhang tussen beide onderzoeklijnen. Niet alleen bezat hij een grote collectie genealogische informatie die zijn adellijke afstamming moest onderbouwen, maar hij gaf ook opdracht aan kunstenaars om die gegevens aan te vullen. Hij liet kopieën maken van familieportretten en een album met tekeningen van locaties die een rol speelden in de familiegeschiedenis. Daarbij ging het om door voorouders gestichte hofjes, kastelen van verwanten, woonhuizen en zijn eigen buitenplaats bij 's-Gravenzande. De genealogische en de kunstverzameling grepen op die manier in elkaar en door deze te tonen aan anderen, liet Van Slingelandt dus niet alleen zijn goede smaak in de kunsten zien maar evenzeer zijn voorname afstamming.

In het navolgende zal eerst worden ingegaan op Hendrik van Slingelandt zelf, om zijn aristocratische pretenties te kunnen plaatsen: zijn afkomst, kinderen, vermogen en bezittingen. Daarna komt zijn genealogische onderzoek aan de orde: welke rol speelde dat in de maatschappelijke positionering van zijn familie? Van groot belang daarbij is de verheffing in 1702 van Hendriks vader en oom tot baron van het Heilige Roomse Rijk. Tot slot betoog ik dat het aanleggen van genealogische verzamelingen en de opdrachtverlening aan kunstenaars van belang zijn om Van Slingelandts aristocratisering te begrijpen.

Hendrik van Slingelandt

Hendrik was de jongste zoon van Barthout van Slingelandt (1654-1711), heer van Slingeland en heer in Dubbeldam en onder meer burgemeester van Dordrecht, en Maria van Bleiswijk (1663-1728). De familie maakte al sinds de late vijftiende eeuw deel uit van de elite en het stadsbestuur van Dordrecht.⁶ Hendrik was nog maar acht jaar oud toen zijn vader overleed. Het is enigszins merkwaardig dat uitgerekend hij zo een prominente rol in de familie zou gaan spelen en niet zijn oudste broer Govert (1692-1776), wat meer in de lijn der verwachting zou hebben gelegen. Hendrik was ook degene die de meeste energie stak in het verzamelen van familiegegevens.

Na zijn rechtenstudie in Leiden ging Hendrik in Den Haag wonen en bekleedde daar verschillende ambten. In 1729 trad hij als schepen toe tot het Haagse stadsbestuur en in 1737 volgde zijn eerste termijn als burgemeester. Leden van het stadsbestuur in

⁵ Vgl. bijv. C.W. Fock, 'Kunstbezit in Leiden in de zeventiende eeuw', in: A. Schuurman, J. de Vries en A. van der Woude, ed., *Aards geluk. Nederlanders en hun spullen van 1550 tot 1850* (Amsterdam, 1997) 259-306; J. van der Ven, 'Vorstelijke en burgerlijke verzamelingen in de Nederlanden vanaf het einde van de zestiende eeuw tot omstreeks 1700', in: E. Bergvelt, D.J. Meijers en M. Rijnders, ed., *Kabinetten, galerijen en musea. Het verzamelen en presenteren van naturalia en kunst van 1500 tot heden* (Zwolle, 2005) 101-128.

⁶ Zijn autobiografie over de periode 1702-1740 bevindt zich in: Hoge Raad van Adel (HRvA), 's-Gravenhage, Familiearchief (FA) Van Slingelandt, inv.nr. 215.

Hendrik van Slingelandt (1707-1759)
*(tekening, Mattheus Verheyden, 1735; coll.
 Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage)*

Maria Katharina van der Burch (1707-1764)
*(tekening, Mattheus Verheyden, 1735; coll.
 Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage)*

Den Haag werden destijds telkens voor twee jaar aangewezen. Van Slingelandt bekleedde deze beide ambten afwisselend tot het eind van zijn leven. Daarnaast was hij regent van het Heilige Geesthofje en het Sacrament-Gildehuis en kerkmeester van de Grote Kerk.

In 1730 trad Hendrik in het huwelijk met Maria Katharina van der Burch, afkomstig uit een familie die vooral in Delft in het stadsbestuur zat. Haar vader Arent van der Burch (1676-1735) was lid van het stadsbestuur van Gouda, in welke stad zij ook werd geboren. Beide families waren verwant door huwelijken met de Delftse familie Van Bleiswijck. Het echtpaar kreeg drie kinderen: Barthout, Agatha en Elisabeth Maria. Agatha werd geboren in 1734. Ze trouwde in 1762 in Den Haag met Willem Bentinck, heer van Bevervoorde, Hoickink en Nijenhuis (1721-1784), een officier die enkele jaren later benoemd werd tot kolonel van de infanterie en in 1779 rees tot de rang van generaal-majoor der infanterie. Hij werd tevens beschreven in de Ridderschap van Overijssel. De jongste dochter Elisabeth Maria tenslotte werd twee jaar na Agatha geboren en bleef ongehuwd. De twee dochters overleden kort na elkaar op vrij jonge leeftijd: Maria Elisabeth in 1771 op 35-jarige leeftijd en in 1775 Agatha, 41 jaar oud.

Barthout (1731-1798) kreeg op zesjarige leeftijd het ambt van postmeester der Hamburgse postertijen en op zijn tiende werd hij aangesteld als schout van Voorburg.

Zijn ambtelijke loopbaan speelde zich later af in Dordrecht, waar zijn vader hem al op jonge leeftijd als poorter had laten inschrijven. Dit poorterschap was van belang omdat men pas voor benoemingen in het stadsbestuur in aanmerking kwam als men een aantal jaren als inwoner van de stad geregistreerd was. Hoe eerder Hendrik zijn zoontje dus liet inschrijven als poorter, hoe meer kans deze later had op een goede betrekking, mocht er in Den Haag niets vrijkomen.⁷ Dit wijst op een heel doelgerichte carrièreplanning door Hendrik. De familie Van Slingelandt maakte al eeuwenlang deel uit van het bestuur van Dordrecht en de poging om zoon Barthout in het stadsbestuur van die stad te laten opnemen, zal ongetwijfeld te maken hebben met de wens om die lijn voort te zetten. In 1758 werd Barthout lid van de oudraad en weesmeester en in 1793-1794 bekleedde hij het burgemeestersambt. Daarnaast was hij enige tijd hoofdingeland van Delfland en gedeputeerde namens Den Haag in de Generaliteitsrekenkamer en in de Staten van Holland en West-Friesland. Barthout trouwde in 1758 met de uit Delft afkomstige Margaretha Berck (1730-1786), vrouwe van Goidschalxoord. Van zijn oom Govert erfde hij in 1779 de ambachtsheerlijkheid Slingeland. Na het overlijden van zijn echtgenote in 1786 erfde hij van haar de heerlijkheid Goidschalxoord. Het jaar erna hertrouwde hij, met de vijftien jaar jongere Magdalena Anna Elisabeth rijksbarones van Boetzelaer (1756-1808). Barthout overleed in 1798 op zijn buitenplaats Zuidwind.

Hendrik van Slingelandt overleed op 7 oktober 1759, 57 jaar oud. Hij werd bijgezet in het familiegraf in de Grote Kerk in Dordrecht.

Vermogen

Hendrik was een zeer welgesteld man. Hij genoot een inkomen van twaalfduizend gulden per jaar. Dit was afkomstig uit ambten en het rendement van zijn eigen vermogen. Zijn totale vermogen bedroeg in 1730, bij het aangaan van zijn huwelijk, al bijna negentigduizend gulden.⁸ Een belangrijke inkomstenbron was het ambt van postmeester der Hamburgse posterijen, dat in die tijd een lucratieve betrekking was. Toen postmeester Johan Bebbet in 1737 overleed, benoemde Hendrik van Slingelandt in zijn hoedanigheid van burgemeester van Den Haag zijn eigen, pas zes jaar oude zoon Barthout in diens plaats. Het was een van de eerste benoemingen die hij als burgemeester verrichtte.⁹ Deze constructie leverde hem jaarlijks een aanzienlijk inkomen op van ruim tweeduizend gulden. Ook andere leden van de Haagse magistratuur lieten hun minderjarige kinderen het ambt van postmeester bekleden. Dat veranderde drastisch in 1751, toen de Staten van Holland besloten de organisatie van de postkantoren in de steden tot hun eigen taak te maken. De postmeesters in de steden kregen een ‘dedommagement’ ofwel schadeloosstelling. Van Slingelandt toucheerde ruim tweeduizend gulden, het equivalent van de jaarlijkse netto-opbrengst. Er kwam in Den Haag een algemeen postkantoor, met een door de Staten aangestelde commies.¹⁰

⁷ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 221.

⁸ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 240 bevat een ‘staat-boek’ van zijn bezittingen. Zie ook HRA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 220 voor een overzicht van alle goederen die Hendrik aanbracht bij zijn huwelijk.

⁹ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 236.

¹⁰ F. Caland, ‘Het eerste “Generale Postcomptoir” en het eerste “Project tot directie van het Generale Postcomptoir” te ‘s-Gravenhage’, *Die Haghe* (1902) 260-292.

Land bezat Hendrik van Slingelandt nauwelijks en aandelen in de grote handelscompagnieën evenmin. Hij bezat veertien gemeten bouwland in de Eendrachtspolder bij Dordrecht, met het tiendrecht op vlas in die polder, maar dat verkocht hij in 1752 om van de opbrengst obligaties te kopen. Drie tuinen bij Dordrecht had hij al jaren daarvoor van de hand gedaan. Kennelijk was hij niet erg geïnteresseerd in grondbezit. Waar de adel in het oosten van de Republiek veelal leefde van de opbrengsten van de grond en heerlijkheden die men bezat, was Van Slingelandts inkomen vrijwel helemaal afkomstig uit zijn obligaties. Regenten in de eerste helft van de achttiende eeuw belegden over het algemeen veel in dergelijke waardepapieren omdat die de meest zekere bron van inkomsten vormden en redelijk waardevast waren. Het was immers van belang om te zorgen voor voldoende inkomen waarmee de levensstandaard die de stand vereiste op peil kon worden gehouden. Verder was het behouden en doorgeven van het familievermogen cruciaal voor de maatschappelijke positie van toekomstige generaties.¹¹ Omdat de landbouw in die tijd in moeilijke omstandigheden verkeerde (vooral de veehouderij, die een aantal keren werd getroffen door de runderpest), vormde deze een minder aantrekkelijke optie. Later verwierf Van Slingelandt wel de boerderij Vreeburg in De Lier met vrij veel land daarbij, namelijk 48 morgen. Bij zijn overlijden bedroeg de nalatenschap vrijwel het viervoudige van het vermogen dat hij bij zijn huwelijk had ingebracht. Een deel daarvan kwam van ontvangen rente op waardepapieren, zoals staatsobligaties, en er waren hem enkele grote nalatenschappen ten deel gevallen. Ook vertegenwoordigde zijn kunstverzameling een aanzienlijke waarde.¹²

Adellijke titel

Hendrik van Slingelandts vader Barthout werd door de keizer van het Heilige Roomse Rijk verheven tot rijksbaron. Deze adelsverheffing heeft zeer waarschijnlijk te maken met de rol die hij speelde in de onderhandelingen van de Republiek met Oostenrijk-Pruisen en Frankrijk tijdens de Spaanse Successieoorlog (1702-1713). Deze uiterst ingewikkelde strijd was losgebarsten na de dood van koning Karel II van Spanje in 1700.

In de aanloop naar de oorlogsverklaring had Barthout van Slingelandt een belangrijke rol gespeeld in het diplomatieke spel dat op hoog niveau plaatsvond. Namens de Staten-Generaal maakte hij op 24 maart 1702 deel uit van een delegatie die de keurvorst van de Palts bezocht. In dezelfde hoedanigheid bezocht hij op 15 april 1702 Frederik I, koning van Pruisen. Van deze vorst kreeg hij een gouden bokaal met inscriptie, die zijn zoon Hendrik later als een van zijn kostbaarste bezittingen taxeerde.¹³

Deze contacten kunnen verklaren hoe de adelsverheffing tot stand is gekomen. Het diploma voor Barthout (en zijn halfbroer Govert Johan) is gedateerd 28 december 1702 en ondertekend namens Leopold I, aartshertog van Oostenrijk en keizer van het Heilige Roomse Rijk, door Dominik Andreas graaf Kaunitz. Deze was een van de onderhan-

¹¹ De Neve, 'Regenten, aristocratisering en genealogie', 126.

¹² HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 247. Hendriks vermogen bedroeg bij zijn overlijden ruim 356.000 gulden. Dit is ruim boven het gemiddelde vermogen van regenten in bijvoorbeeld Leiden. Hendrik was dus bovengemiddeld welgesteld. Vgl. M. Prak, *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad: Leiden 1700-1780* ('s-Gravenhage, 1985) 132.

¹³ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 6 (tekening van de bokaal door Mattheus Verheyden); inv.nr. 220 (staat van het bezit van Hendrik van Slingelandt, 1730). De waarde van de bokaal bedroeg toen volgens hem 1500 gulden.

VIRTUS 19 (2012)

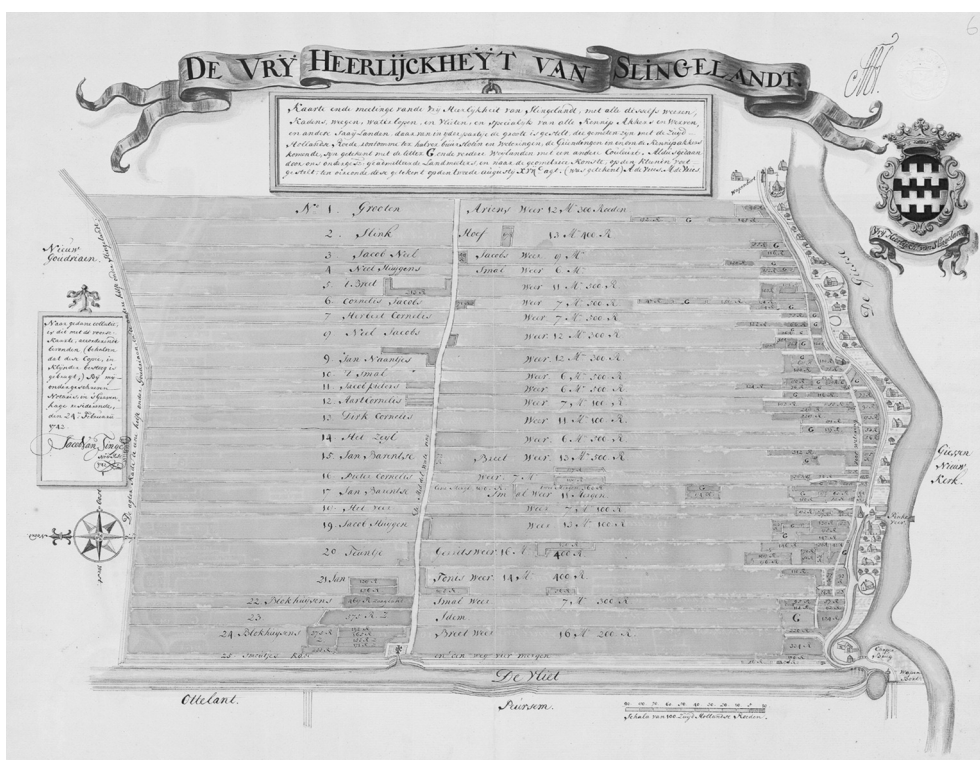
Gouden bokaal die Barthout van Slingelandt ontving van de keurvorst van de Paltz in 1702 (tekening, Mattheus Verheyden, 1733; coll. Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage)

delaars die uiteindelijk in 1697 de Vrede van Rijswijk mede tot stand bracht en die ook daarna nog in Den Haag werkzaam was als vertegenwoordiger van de koning. De adelsverheffing was wellicht ook een poging om de gunst van de heren Van Slingelandt te winnen. Na de adelsverheffing bleef Barthout zich als diplomaat inzetten in de strijd. Als afgevaardigde van het gewest Holland nam hij deel aan de delegatie die koning Karel III van Spanje, de latere Rooms Keizer, in de Republiek verwelkomde. De koning verbleef er van 10 oktober 1703 tot 8 januari 1704.¹⁴

Drie jaar na zijn verheffing tot rijksbaron werd Barthout van Slingelandt beleend met de ambachtsheerlijkheid Neder-Slingeland. Dit was een leengoed van de Staten van Holland en was eerder in leen uitgegeven aan Barthouts nicht Isabella Jacoba Pompe. De heerlijkheid speelde een belangrijke rol in de familiemythe volgens welke de Van Slingelandts zouden afstammen van de middeleeuwse heren van Arkel. Graaf Jan IV van Holland had de heer van Arkel, van wie de Van Slingelandts meenden af te stammen, namelijk in 1025 met de heerlijkheid Slingeland beleend. Dat Barthout het leen kon verwerven, vermeerderd met een gedeelte van de hoge heerlijkheid Over-Slingeland, moet gevoeld hebben alsof een verloren bezit terugkwam in de schoot van de

¹⁴ Dit tekende Hendrik van Slingelandt aan bij een lijst van portretten die hij wilde laten kopiëren, waaronder dat van zijn vader Barthout. HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 230.

Kaart van de ambachtsheerlijkheid Slingelandt (tekening, A. en M. de Vries, 1708; coll. Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage)

familie. Het stukje van de hoge heerlijkheid gaf de leenrechten een adellijke dimensie. Barthout noemde zichzelf in het vervolg vrijheer van Slingelandt, evenals later zijn oudste zoon Govert, die de heerlijkheid van hem erfde. (Neder-)Slingeland is een polder in de Alblasserwaard, aan de noordzijde van de Giessen. Langs de dijk staat een aantal huizen, die de enige bebouwing in de heerlijkheid vormen. Op de kaart die Hendriks zoon Barthout van Slingelandt van zijn heerlijkheid liet maken, is te zien dat op die dijk, bij de grens, ‘wapenborden’ stonden, met vermoedelijk zijn familiewapen erop, dat toen ter tijd als het oorspronkelijke wapen van die heerlijkheid werd gezien.

Woning en buitenplaats

Hendrik van Slingelandt kocht in 1735 het grote huis aan de Korte Vijverberg 3, thans het Kabinet der Koningin, van de erfgenamen van Johan van Schuylenburch. Dit huis was nog maar kort tevoren ingrijpend gerenoveerd, waarbij het een moderne indeling had gekregen. Bij het huis hoorde een enorme stal met ruimte voor tien of elf koetsen en veertien paarden. Het huis was voorzien van een rijk gedecoreerd interieur, met onder meer een zesdelig geschilderd behangsel in de linker voorkamer door Dirk Dalens III (1688-1753), naast nog een aantal geschilderde bovendeurstukken en schoorsteen-

De Korte Vijverberg in 's-Gravenhage met rechts het huis van Hendrik van Slingelandt (tekening, Cornelis Pronk, 1743; coll. Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage)

stukken. Met deze representatieve woning konden de Van Slingelandts duidelijk uitdrukken dat ze tot de Haagse elite behoorden.¹⁵

Ook de buitenplaats Zuidwind bij 's-Gravenzande, die Hendrik van Slingelandt in 1734 via zijn vrouw erfde van haar oom Franco van Bleiswijk, paste bij deze distinctiedrang. Het grote landhuis was in 1715 opgetrokken aan het eind van een oprijlaan die lag in het verlengde van de hoofdstraat van 's-Gravenzande en op die manier aansloot bij het stadje. In het park stond een groot aantal marmeren en andere beelden en vazen uitgestald. Midden in de centrale laan in het Sterrebos, die een uitzicht bood op de kerktoren, stond het pronkstuk van de buitenplaats: een meer dan manshoog stenen beeld van Hercules. Doordat het op een kruispunt van lanen stond, was het van verschillende kanten te bewonderen. Het beeld stelde de mythische held voor terwijl deze met een knots het negenkoppige watermonster Hydra bestrijdt. Om haar aanvaller vast te houden, kronkelt Hydra zich om zijn benen. Hercules probeert met een knots de koppen af te slaan, maar telkens als hij er een raakt, groeien er razendsnel twee voor terug. Hercules had als mythologische figuur verschillende betekenissen. Een ervan was

¹⁵ C.J.J. Stal, 'Bewoners en eigenaren', in: Ch. Dumas en H.P.R. Rosenberg, ed., *Het Kabinet der Koningin. Geschiedenis van het instituut en het huis aan de Korte Vijverberg* ('s-Gravenhage, 1991) 65-88; Ch. Dumas, 'Beeldhouwwerk en schilderijen', in: *ibidem*, 147-190.

Achterzijde met de 'Driekante Kom' van de buitenplaats Zuidwind bij 's-Gravenzande (tekening, Aart Schouman, 1744; part. coll.)

die van de deugd, in welke hoedanigheid hij een wezenskenmerk van de adel verbeeldde. Het is niet bekend of dit beeld er al stond toen Hendrik de buitenplaats erfde, maar zeker is wel dat het goed aansloot bij de adellijke status die hij wilde uitstralen.¹⁶

Uit dit en andere elementen blijkt dat Zuidwind een rol speelde in het adellijk vertoon van Van Slingelandt. Zo was er in het huis een verzameling familieportretten te vinden. Verder kreeg een houten prieeltje in de Overtuin op Zuidwind een uit hout gesneden vliegende zwaan mee, de vogel die het helmteken van de Van Slingelandts vormde.¹⁷ De verworven status werd ook verbeeld in het portret dat Mattheus Verheyden in 1735 van Maria Katharina van der Burch tekende: daarop is het huis op de achtergrond afgebeeld.¹⁸

¹⁶ Vgl. R.H.M. van Immerseel, 'Mythologische tuinbeelden als legitimering van de afkomst. Het iconografisch decoratieprogramma van Gerard van Egmond van de Nijenburg', *Virtus*, VII (2000) 63-74. Herculesbeelden komen ook veel voor op vorstelijke residenties, zoals bijvoorbeeld op Het Loo en in Wilhelmshöhe in Duitsland, zie resp. E. de Jong, *Natuur en kunst. Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740* (Amsterdam, 1993) 59-97; W. Löwe en C. Lukatis, ed., *Herkules. Tugendheld und Herrscherideal* (Kassel, 1997).

¹⁷ Merkwaardig genoeg liet Van Slingelandt het familiewapen van de vorige eigenaar nog lange tijd op de voorgevel staan. Op een tekening van de voorzijde door Aart Schouman uit 1744 is nog steeds het wapen Van Bleiswijk te zien.

¹⁸ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 218, 248.

Genealogieverzameling

De Van Slingelandts wilden bewijzen dat zij afstamden van middeleeuwse Hollandse adel. Het onderzoek daarnaar kwam vooral goed op gang na de adelsverheffing in 1702, het geboortjaar van Hendrik. Op het verkregen adelsdiploma prijkt het familiewapen met de helmtkens dat de familie Van Slingelandt al langer gebruikte.¹⁹ Het keizerlijk adelsdiploma bood aan Barthout en zijn halfbroer Govert Johan in Holland evenwel geen toegang tot de Ridderschap. Het kwam er dus op aan om ook in het eigen voorgeslacht aanwijzingen te vinden voor een riddermatige afkomst.

Niet zelden probeerden ambitieuze regenten met genealogisch onderzoek ook hun eigen adellijke afstamming aan te tonen. Adel werd geacht zijn oorsprong te hebben in de loffelijke daden en verdiensten van illustere voorouders en werd bijgevolg verkregen door geboorte. Het was dus van belang om aanzienlijke voorouders te hebben, die gewichtige functies in het stads- en landsbestuur vervuld hadden en bij voorkeur ook hun vroomheid en medemenselijkheid betoond hadden door bijvoorbeeld het stichten van kapellen, altaren en hofjes. In dat opzicht voldeden de Van Slingelandts aan de eisen, want verschillende voorouders hadden in de vijftiende en zestiende eeuw dergelijke stichtingen gedaan. Zo had Pieter van Slingelandt Hendriksz samen met zijn echtgenote Cornelia van der Mee in 1519 een hofje voor arme weduwen gesticht in de Vriesestraat in Dordrecht.

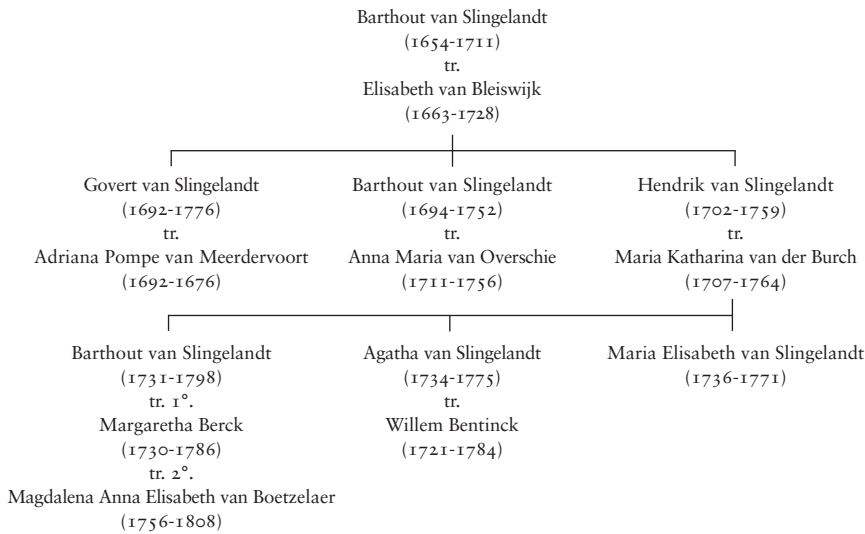
Hoewel het hier steeds gaat over 'de' familie Van Slingelandt, alsof het er één zou zijn, waren er in werkelijkheid drie families die zich vanaf de middeleeuwen met die naam tooiden en die waarschijnlijk verwant waren. Ze voerden vergelijkbare wapens, die hun aanspraak op afstamming van de adellijke heren van Arkel benadrukten. Het oudste geslacht Van Slingelandt stamde mogelijk van de heren van Arkel af. Het tweede, afkomstig uit Dordrecht, voerde zijn oorsprong terug tot Jan van Slingelandt heren Janszoon van den Tijmpel en voerde een tempel als helmteken. Het jongste van de drie is de familie Van Slingelandt 'met de pot', dat op het wapenschild een afbeelding van een kookpot voerde en afstamde van Willem van Slingelandt Jansz. De kookpot verdween echter van het wapen ten tijde van Barthout van Slingelandt (1654-1711).²⁰

Het onderzoek naar voorouders leidde bij Barthout en zijn zoon Hendrik van Slingelandt tot de conclusie dat ze afstamden van de heren van Arkel en dus hun wortels hadden in de middeleeuwse Hollandse adel. Bij zijn adelsverheffing in 1702 werd het wapen dan ook bevestigd als een gevierendeeld schild met hartschild: I en IV in zilver twee rode beurtelings gekanteelde dwarsbalken (afkomstig van de heren van Arkel); II en III in rood twee gouden dwarsbalken, vergezeld van acht gouden merletten (Cuyk); in een zwart hartschild twee zilveren beurtelings gekanteelde dwarsbalken (Slingeland). Dit drukte de afstamming uit zoals men die toen zag: via de familie Van den Tempel en een dochter Van Slingelandt uit een alliantie met het geslacht Van Cuyk, kwam men uit bij een Hendrik van Slingelandt, die gehuwd was met Beatrijs Pott.²¹

¹⁹ Het adelsdiploma bevindt zich in HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 128.

²⁰ C. Sigmond, 'De geslachten Van Slingeland(t) in Dordrecht en het baljuwschap Zuid-Holland in de 14de en 15de eeuw', *De Nederlandsche Leeuw*, CXVIII (2001) 521-580; CXXI (2004) 258-263.

²¹ Kort, *Het archief van de familie Van Slingelandt*, i.

De afstamming werd gedocumenteerd in een fraai uitgevoerde genealogie op perkament met de titel ‘Genealogia nobilissimae ac vetustissimae Familiae de Slingelandt’, die de periode 1377-1759 bestrijkt en is voorzien van familiewapens. Deze moet het pronkstuk van de collectie familiegegevens zijn geweest.²² Een ander exemplaar is uitgewerkt op papier en op linnen geplakt, met afmetingen van iets meer dan een halve meter bij bijna twee meter.²³ Hierbij hoorde nog een portefeuille met ‘geauthentiseerde bewysstukken behorende tot de genealogie van het seer oudt en adelyck geslacht van Slingelandt’. De genealogie is echter bij nader onderzoek ‘bijzonder onbetrouwbaar’ bevonden en een aantal stukken uit de map met bewijsstukken bleek ondeugdelijk. Dat de Van Slingelandts een relatie hadden met de Van Arkels was in ieder geval in de zeventiende eeuw al een gangbare opvatting.²⁴ Bovendien genoten families meer aanzien naarmate ze ouder waren. Ook daarom cultiveerde Hendrik zijn zeer oude afstamming.

Of de Van Slingelandts ook streefden naar opname in de Hollandse ridderschap, is onduidelijk, maar zeker is dat ze aanzien wilden ontleen aan hun claim dat ze afstamden van de heren van Arkel, die met de heerlijkheid Slingeland waren beleend. Dat Barthout erin slaagde om die heerlijkheid terug in de familie te krijgen, paste dus uitermate goed in zijn adellijke pretenties. Het was dan weliswaar een kleine heerlijkheid zonder dorp en evenmin met een stamslot erin, maar was wel een tastbaar fundament voor de adellijke aanspraken van de familie. Voor toelating tot ridderschap in Holland waren namelijk vereist een riddermatige geboorte en een hoge heerlijkheid, een ambachtsheerlijkheid die alleen van de Staten van het gewest te leen werd gehouden,

²² HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 3, 4.

²³ Erfgoedcentrum DiEP, Dordrecht, Collectie Handschriften, inv.nr. 2031.

²⁴ Sigmond, ‘De geslachten Van Slingeland(t)’; voor de huidige stand van het onderzoek naar de familie Van Slingelandt, zie *Nederland's adelsboek*, LXXX (2008) 199-226.

Wapen van de familie Van Slingelandt op het adelsdiploma van Barthout van Slingelandt, 1702 (*coll. Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage*)

of een adellijk stamhuis of heerlijk goed op grond waarvan de vroegere eigenaars in ridderschap waren beschreven.²⁵

De overtuiging dat ze van adel waren, heeft voor de Van Slingelandts ook gevolgen gehad voor de keuze van huwelijkspartners. Die moesten bij voorkeur *ebenbürtig* zijn, of minimaal afstammen van een oude adellijke familie. Zo was Hendriks echtgenote afkomstig uit de van oorsprong Delftse familie Van der Burch, die een middeleeuwse adellijke oorsprong claimde hoewel bewijs daarvoor nooit is geleverd.²⁶ Hendrik inventariseerde van zijn schoondochter Margaretha Berck maar liefst 64 kwartieren, een wel zeer grondig onderzoek naar haar afstamming. Ook zij kwam uit een oude aanzienlijke familie. Johan Berck (1565-1627) was door koning Jacobus I van Engeland in 1610 in de adelstand verheven.²⁷ De vermoedelijk zeer gerichte huwelijkspolitiek van de Van Slingelandts resulteerde verder in het huwelijk van Hendriks dochter met een Bentinck, van oude Overijsselse adel, en het tweede huwelijk van Hendriks zoon Barthout in 1786 met Maria Anna Elisabeth van Boetzelaer, uit een riddermatige familie die evenals de zijne een adelsdiploma bezat van de Rooms Keizer en haar oorsprong zelfs vóór het begin van de jaartelling zocht.²⁸

Genealogische verzameling

De familie Van Slingelandt kende, net als veel andere regentenfamilies, een lange traditie van genealogische belangstelling.²⁹ Zo onderhield Hendriks grootvader Govert

²⁵ J. Aalbers, 'Geboorte en geld. Adel in Gelderland, Utrecht en Holland tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw', in: Aalbers en Prak, ed., *De bloem der natie*, 56-78.

²⁶ De Neve, 'Regenten, aristocratisering en genealogie', 136.

²⁷ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 6 (13).

²⁸ De Neve, 'Regenten, aristocratisering en genealogie', 130.

²⁹ Hoe populair dit soort voorouderonderzoek was, blijkt overigens niet alleen uit de vele brieven die leden van de hogere

(1623-1690), secretaris van de Raad van State, een levendig contact met de genealoog Philips van Leefdael.³⁰ Hendriks vader Barthout was, voor zover we kunnen nagaan, de eerste in de familie die een meer dan gemiddelde inzet aan de dag legde om gegevens over zijn voorgeslacht te verzamelen. Zijn schoonvader Hendrik van Bleiswijk had zijn genealogische collectie weliswaar bij testament gelegateerd aan Barthouts oudste zoon Govert, maar tot diens meerderjarigheid was het gebruik van de collectie voorbehouden aan Barthout.³¹ Hij speurde niet alleen actief naar bronnen over zijn eigen familie. In 1696 kocht hij twee van de tien delen van de ‘Maisons illustres et illustrées par leurs alliances et chargées en la Duché de Lothière’, ook bekend onder de titel *Trophées de Brabant*, een in die tijd befaamd manuscript met vele kopieën van historische documenten, samengesteld door de bekende genealoog Christoforus Butkens (1590-1650).³²

Hendrik van Slingelandt zette zijn vaders werk voort en legde een grote verzameling geschriften aan. Hij correspondeerde met verschillende familieleden en genealogen en liet portretten, wapenschilden, rouwborden en grafzerken natekenen. Ook schafte hij een deel aan van de genealogische en heraldische collectie van Andries Schoemaker (1660-1735).³³ Van boekhandelaar Anthonie van Dole kocht hij in 1750 het ‘Wapenboek’ door Albertus Magnus, een befaamde genealoog.³⁴ Hendriks zoektocht naar genealogische informatie strekte zich zelfs uit tot over de landsgrenzen: in 1758 bestelde hij in Spanje een handgeschreven memorie over de familie De Mol.³⁵ Van Slingelandt bezat verder nog zeven aantekeningenboeken van Pieter van Brederode van Wieringen, een zeventiende-eeuwse genealoog die zelf beweerde af te stammen van de adellijke familie Van Brederode. Deze afstamming was overigens gebaseerd op grotendeels onjuiste of vervalste stukken. Ze zijn tegenwoordig vooral interessant vanwege het inzicht dat ze verschaffen in de manier waarop genealogen te werk gingen – de aantekeningen en verzamelingen van Hendrik van Slingelandt zijn om dezelfde reden nog altijd van belang.³⁶

Hendrik ontving in 1739 van Maria Duyst van Voorhout, vrouwe van Renswoude, zijn buurvrouw aan de Korte Vijverberg, een genealogie van de afstammelingen van Nikolaas de Heuyter Willemsz en Saartje Tielmansdr over 1396-1684. Deze verzameling was aangelegd door Hendrik Duyst van Voorhout, aangevuld door Hendrik van Bleiswijk en werd later door Hendrik zelf uitgebreid.³⁷ Hendrik informeerde ook bij verschillende boekhandelaren naar gegevens over zijn familie. Schriftelijke of mondelinge informatie haalde hij verder bij kennissen en familieleden vandaan.³⁸ Van zijn

standen met elkaar wisselden, maar ook dat de markt erop was ingesprongen door voorgedrukte kwartierstaten te drukken, met blanco wapenschilden boven de vakjes voor de namen en jaartallen. Door Hendrik van Slingelandt gebruikte voorgedrukte kwartierstatenformulieren bevinden zich in HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 227.

³⁰ Kort, *Het archief van de familie Van Slingelandt*, i.

³¹ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 538.

³² HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 241, 1464.

³³ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 1436-1442.

³⁴ Stal, ‘Bewoners en eigenaren’.

³⁵ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 241, 745.

³⁶ E.J. Wolleswinkel, ‘De dagboeken van de genealoog Pieter van Brederode van Wieringen (1631-1697)’, *De Nederlandse Leeuw*, CXXIII (2006) 339-344.

³⁷ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 937; Kort, *Het archief van de familie Van Slingelandt*, 79.

³⁸ Zie voor enkele voorbeelden: HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 223-225, 241.

³⁹ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 227.

eigen hand is een boekje met het opschrift ‘Curieuse origines van eenige familiën’, waarin hij gegevens over de stamvaders van enkele bekende geslachten uit Holland en Zeeland verzamelde.³⁹ Hendriks collectie omvat verder een aantal tekeningen van zijn hand die betrekking hebben op familiewapens. Zo heeft hij het zegel van Jan van Slingelandt uit 1489 nagetekend, evenals de wapens van leden van de familie Van den Tempel uit de periode 1380-1590, Van Muilwijk en Pallaes, allemaal geslachten waarmee zijn voorouders verwant waren. Van het zegel van Willem van den Tempel, gemaakt in 1457, vervaardigde hij in 1754 een kopie en hij tekende het wapen van zijn in 1484 overleden voorouder Hendrik van Slingelandt.⁴⁰ Daarnaast maakte hij afbeeldingen van zeventiende-eeuwse rouwborden en grafzerken van leden van de families Van Duys van Voorhout en Van Overschie.⁴¹ Hendriks echtgenote Maria Katharina van der Burch droeg ook bij aan de genealogische arbeid: van haar hand is een genealogie van de familie Van Slingelandt over de jaren 1277-1730, die in het familiearchief berust.⁴²

Het onderzoek naar de eigen familie stond centraal voor Hendrik van Slingelandt. Het werd duidelijk gemotiveerd door een verlangen naar een Hollandse adellijke afstamming. Door al de verzamelde gegevens in een zogenaamd ‘Geslachtboek’ of familiechroniek bijeen te brengen en dat vervolgens te tonen aan vrienden en bezoekers, onderstreepten de Van Slingelandts hun vooraanstaande plaats in de maatschappij. De genealogische collectie was voor hen dus vooral een instrument om hun sociale positie te legitimeren en te visualiseren.⁴³

Van Slingelandt als mecenas

Hendrik van Slingelandt bezat een grote collectie kunst, met name tekeningen en prenten. Een deel daarvan erfde hij van de oom van zijn vrouw, en zijn schilderijenverzameling was hem zelfs helemaal bij erfenis in de schoot geworpen, maar een eigen actieve belangstelling voor kunst had hij zeker ook. De kunstenaar Aart Schouman noemde hem een ‘groot konstbeminner en kender der schilderkonst’.⁴⁴ Al voor zijn huwelijk had Hendrik een verzameling tekeningen en prenten bijeengebracht die een aanzienlijke waarde vertegenwoordigde, en bij zijn overlijden was die collectie alleen maar groter geworden. Hij profileerde zich als kunstverzamelaar en mecenas om zo zijn sociale prenties te onderbouwen en aanzien te verwerven. Na Hendriks overlijden zette zijn zoon Barthout het mecenaat voort. Vorsten gebruikten het mecenaat trouwens ook om aanzien te verwerven. Zo toonden Willem V en Wilhelmina van Pruisen zich door opdrachtgeverschap en steun aan kunstenaars als personen van goede smaak, gezag en rijkdom.⁴⁵

⁴⁰ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 10, 25, 31, 45.

⁴¹ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 693, 769.

⁴² HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 7, 19.

⁴³ Vgl. W.Th.M. Frijhoff, ‘De toekomst van het verleden: genealogie als sociale wetenschap’, *De Nederlandsche Leeuw*, C (1983) 540-541.

⁴⁴ Geciteerd in Stal, ‘Bewoners en eigenaren’, 77.

⁴⁵ E. van Meerkerk, ‘Vorstelijk mecenaat of cultuurbeleid? Stadhouder Willem V en Wilhelmina van Pruisen en de kunsten’, *Virtus*, XVI (2009) 68-82.

Tekeningen, prenten en schilderijen

Hendrik is zijn verzameling kunstvoorwerpen begonnen met de aankoop van prenten en tekeningen. Bij zijn huwelijk in 1730 bezat hij onder meer 'een groote versamelingh van alderhande boeken in verscheyde facultijten, met tekeningen, en prindtboeken, verdere raritijten', met een waarde van vierduizend gulden. Daarentegen had hij toen nog geen schilderijen.⁴⁶ Bij Hendriks overlijden werd de grote verzameling omschreven als 'een aansienelijke aantal van teekeningen en prenten, mitsgaders een historische atlas van de zeventien provinciën bestaande in 109 groote portefeuilles, alle van de voornaamste meesters'. In het familiearchief is geen catalogus van de collectie gevonden, zodat onbekend is waaruit de kunstverzameling precies bestond. De totale waarde werd geschat op twintigduizend gulden: zeventuizend voor de tekeningen, een vergelijkbaar bedrag voor de prenten en 5.800 gulden voor de historische atlas.⁴⁷

Er is niet veel bekend over de bladen die Hendrik zelf aanschafte. De driedelige *Flandria Illustrata, sive Descriptio comitatus istius per totum terrarum orbem celeberrimi* (eerste uitgave 1641-1644) van Antonius Sanderus (1586-1664) was een belangrijke aankoop. Dit werk, waarvan verschillende herdrukken verschenen en in 1725 ook een Nederlandse vertaling, was vooral beroemd vanwege de vele gravures met topografische afbeeldingen en landkaarten. Deze aankoop kan samenhangen met Hendriks belangstelling voor alles wat met genealogie te maken had: de tekeningen en prenten vormden immers de illustraties bij de geschreven genealogieën van vorsten en adellijke huizen waarvan hij er ook enkele bezat.

Ook Hendriks broer Barthout (1694-1752) bezat een indrukwekkende verzameling boeken en kunstwerken. Toen na zijn overlijden de collectie werd geveild, prees de advertentie in de krant haar aan als 'een extra fraeye bibliotheek' over verschillende onderwerpen, en vermeldde deze ook 'een zeer groote verzameling van kaarten, prenten en pourtraiten van allerhande meesters, waer onder een considerabele partije plattegronden, gezigten van steeden, dorpen, heeren-huyzen &c. van de Nederlanden'.⁴⁸ Verder schafte Van Slingelandt ook een 'cabinet de Teniers' aan, waarschijnlijk kopieën naar schilderijen door een van de drie kunstschilders David Teniers. Ook noteerde hij de aankoop van '5 Rubbens' voor twee gulden. Van dezelfde kunstenaar Rubens had hij een prentwerk dat als 'Antiquitates studiosis' in de aantekeningen voorkomt.⁴⁹

Van de oom van zijn echtgenote, Franco van Bleiswijk, erfde Hendrik in 1734 een kostbare verzameling boeken en prenten die hij aan zijn eigen toch al waardevolle collectie kon toevoegen. Hij stelde er zelf een lijst van op.⁵⁰ Sommige onderdelen daarvan zijn nogal vaag omschreven, zoals 'diverse printen in een boek'. Andere werken zijn echter wel te identificeren. Het betreft in de meeste gevallen topografische prenten uit Italië en Frankrijk en reproducties van werk van grote kunstenaars. Daarbij gaat het opvallend genoeg vaak om afbeeldingen van locaties die jongeren van goede komaf

⁴⁶ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 220.

⁴⁷ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 247 (fol. 46vo.-47).

⁴⁸ *'s-Gravenhaagsche Courant*, 21 maart en 9 april 1753.

⁴⁹ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 241. Een lijst hierin komt op onderdelen overeen met die in inv.nr. 515, zodat onduidelijk is welke onderdelen van eerstgenoemde lijst Van Slingelandt zelf aanschafte en welke hij erfde. Er is hier van uitgegaan dat de werken die niet op de lijst uit inv.nr. 515 staan, zijn eigen aankopen waren. De lijst in inv.nr. 241 is mogelijk na zijn dood gemaakt in verband met de taxatie van zijn kunstverzameling.

⁵⁰ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 515.

bezochten tijdens hun educatieve Grand Tour door die landen.⁵¹ Hendrik heeft een dergelijke reis niet ondernomen, maar door zijn geërfde prentenverzameling kon hij wel aangeven dat hij wat kennis van de Italiaanse en Franse architectuur en kunsten betreft niet onderdeed voor zijn bereisde standgenoten. Uit de lijst is af te leiden dat het werk van grote zeventiende-eeuwse meesters betrof.

Van de Italiaanse prenten hadden de meeste betrekking op gebouwen en plaatsen in Rome, zoals *Le fontane di Roma* (1675?) van Giovanni Battista Falda (1640-1678). Van dezelfde kunstenaar had hij een bundel gravures getiteld *Villa Doria Pamphili* (1678). Een boekje met ‘opgeplakte antiquiteiten’ zat in de verzameling, evenals een reeks gravures van fontein en in Rome door Fanelli. De beroemde fresco’s in het Palazzo Farnese van de hand van Annibale Carracci (1560-1607) waren onderwerp van een reeks gravures onder de titel *Galeria nel Palazzo Farnese in Roma* (1660) door Carlo Cesio (1626-1686). Andere stukken waren de reeks *Prospectus horti Romani*, een serie gravures van tuinen en landhuizen door Andrea Rossi (de Rubeis) uit de late zeventiende eeuw, een exemplaar van *Palazzi di Roma* (1655) van Falda en Pietro Ferrerio en nog meer prenten van Rome. ‘Een werk van Testa’ was eveneens een zeventiende-eeuws prentwerk, al kan niet met zekerheid worden gezegd welke kunstenaar het gemaakt heeft—er waren in die tijd meerdere graveurs met die naam actief.

De Franse prenten deden niet onder voor de Italiaanse. Ook hier weer grote namen. Een band met ‘tuynhuyze van Vrankrijk van Silvestre’ betrof werk van de beroemde Franse graveur Israel Silvestre (1621-1691), die tal van gravures van koninklijke en andere paleizen maakte. Afbeeldingen van tuingebouwen vormden de ‘Pavillons en fontein en’, gravures naar werk van Charles Le Brun (1619-1690), de vormgever en decorateur van het koninklijke hof op Versailles. Van Adam Perelle (1638-1695) had Van Slingelandt de *Veues des plux Beaux Lieues de France et d’Italie* (ca. 1680), een grote collectie waar onder andere diverse koninklijke paleistuinen in zijn afgebeeld. De ‘gesigten van Silvester en Perelle’ waren waarschijnlijk de *Vues de France et d’Italie* (1654), met gravures van Perelle naar tekeningen van Silvestre. Een van de kostbaarste onderdelen van de erfcollectie was het prestigieuze *Cabinet du Roi*, met gravures op groot folioformaat. Dit bevatte afbeeldingen door vele kunstenaars van paleizen, monumenten en historische gebeurtenissen rond het hof van koning Lodewijk XIV van Frankrijk en werd uitgebracht vanaf 1661 tot 1678.

Nog belangwekkender dan de prentenverzameling was de collectie schilderijen die Van Slingelandt bezat. Hoewel de collectie niet meer dan achttien werken telde, ging het daarbij wel om grote meesters als Adriaen van Ostade, Gerrit Dou, Jan Steen, David Teniers, Abraham Bloemaert en Johannes Vermeer—een uitgelezen selectie dus van de grootste Nederlandse oude meesters.⁵² Deze collectie was echter niet het resultaat van actief verzamelen, maar was evenals veel van de kostbare prenten afkomstig uit de nalatenschap van Franco van Bleiswijk. Na verdeling van de schilderijen in twee gelijkwaardige delen werd bij loting bepaald welk deel aan wie zou toevallen. Het

⁵¹ Vgl. A. Frank-van Westrienen, *De Groote Tour. Tekenning van de educatiereis der Nederlanders in de zeventiende eeuw* (Amsterdam, 1983).

⁵² C. Hofstede de Groot, ‘Schilderijenverzamelingen van het geslacht Slingelandt. Bijdrage tot de wordingsgeschiedenis van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen’, *Oud-Holland*, X (1892) 229-237.

Titelpagina van het Geslachtboek van Hendrik van Slingelandt (*tekening, Mattheus Verheyden, ongedateerd; coll. Hoge Raad van Adel, 's-Gravenhage*)

andere deel ging naar Maria Katharina's zus Petronella en kwam zo in een andere tak van de familie Van Slingelandt terecht.

Geslachtboek

Bij het etaleren van de afstamming in een fraaie gekalligrafeerde genealogie op perkament hoorde natuurlijk ook een verzameling portretten van de voorouders. De portretten van Van Slingelandts voorouders waren verspreid over verschillende familieleden en zelfs derden, maar Hendrik liet ze kopiëren en bracht ze bijeen in een album, het zogeheten 'Geslachtboek'.⁵³ Voor het kopiëren van de familieportretten in het album schakelde Van Slingelandt een van de beste portrettekenaars van zijn tijd in: Mattheus Verheyden (1700-1777).

⁵³ Het titelblad met opschrift en drie versies van de titelafbeelding bevinden zich in HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 17.

Met dit album kon Van Slingelandt laten zien dat hij niet alleen van aanzienlijke komaf was, maar dat hij ook nog eens over goede smaak beschikte. Hij wilde dan ook dat het album algemeen bekend werd. En dat lukte. Johan van Gool schreef in zijn destijds veelgelezen boek *De nieuwe schouburg der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen* (1751) over Verheyden:

Wijders heeft hij voor den heere Hendrik van Slingelandt, kunstminnaer en burgemeester van 's-Gravenhage, getekent een geslachtboek met de afbeeltsels, zo van mans als vrouwen, der opgaende linien van de familie Van Slingelandt, welke hij naer de zeer oude origineele overgeblevene portretten, en voorts naer het leven getekent heeft; zijnde bij ieder een toepasselijk zinnebeeld geordonneert, hetgeen duidelijk te kennen geeft, wat eerampten of waardigheeden de verbeelde personen, ten dienste van den staet, in hun leeven bekleet hebben; en achter zommige met fraeye gezichten van hunne geboortesteden of lustplaatsen versiert; alles even kunstig en uitvoerig behandelt, pronkende wijders met een tytel, die op dat werk zinspeelt.⁵⁴

Verheyden was de zoon van beeldhouwer Frank Verheyden en uit Breda afkomstig. Hij verhuisde in 1725 naar Den Haag en was tegen die tijd al een bekende kunstenaar, vooral geroemd om zijn portretten. Hij trad toe tot de Haagse Confreriekamer Pictura. Verheyden vervaardigde in zijn Haagse jaren verschillende portretten van adellijke en andere vooraanstaande personen uit de hofstad en van elders. Dit droeg er mogelijk aan bij, nog afgezien van Verheydens faam om de kwaliteit van zijn werk, dat Van Slingelandt hem benaderde om een reeks familieportretten voor zijn genealogische verzameling te kopiëren. Van Hendriks ouders en van oom en tante Van Wevort van Ossenbergh had de kunstenaar al portretten geschilderd, die de kunstenaarsbiograaf Johan van Gool in zijn eerdergenoemde boek over Nederlandse kunstenaars noemde.⁵⁵

Verheyden maakte portretten van Hendrik en zijn echtgenote, zijn broers en hun echtgenotes en van hun familie in opgaande lijn, tot aan de in 1484 geboren Hendrik van Slingelandt Corneliszoon, de oudste van wie een afbeelding gevonden kon worden. Het album bestond niet alleen uit portretten van voorouders in rechte lijn van de familie Van Slingelandt, maar bevatte ook afbeeldingen van personen uit aanverwante families zoals Van der Goes en Van Bleiswijk, waar Hendrik via zijn echtgenote mee geparenteerd was. Of een tekening van een borstbeeld van Pieter van Slingelandt en een van de epitaaf van Johan François van Slingelandt in de Grote Kerk te Mechelen ook voor het 'Geslachtboek' bestemd waren, is onduidelijk. Ze hebben echter wel hetzelfde formaat als de gekopieerde portrettekeningen, dus waarschijnlijk hoorden ze er wel bij hoewel het geen portretten zijn.

Voor de portefeuille met bewijsstukken bij de genealogie vervaardigde Verheyden een tekening van de gouden bokaal die koning Frederik I van Pruisen in 1702 aan Barthout van Slingelandt had geschonken. In diezelfde map zit een kopie van een altaarstuk van het Laatste Oordeel, afkomstig uit de Sint-Jacobskapel in Dordrecht. Hierop zijn afgebeeld Pieter Hendriksz van Slingelandt en zijn echtgenote Cornelia van der Mee, de stichters van het Van Slingelandthofje in de Vriesestraat in hun woonplaats

⁵⁴ J. van Gool, *De nieuwe schouburg der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen: waer in de levens- en kunstbedryven der tans levende en reets overleedene schilders die van Houbraken, noch eenig ander schryver, zyn aangetekend, verhaelt worden* (2 dln.; 's-Gravenhage, 1750-1751), II 292-293.

⁵⁵ P.A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950* (2 dln.; 's-Gravenhage, 1969-1970), II, 540; Van Gool, *De nieuwe schouburg*, 291-292.

Het Armenhof in de Nieuwe Breestraat in Dordrecht, 'gesticht anno 14... bij de heer Zaris van Slingelandt' (tekening, Aart Schouman, 1747; part. coll.)

Dordrecht.⁵⁶ Behalve voor het 'Geslachtboek' vervaardigde Verheyden ook nog een kopie van een portret van raadspensionaris Simon van Slingelandt, Hendriks illustere oom.⁵⁷ Van Hendriks grootvader Govert van Slingelandt (1623-1690) was een portret door Godfried Schalken voorhanden, waarvan Verheyden een kopie maakte.⁵⁸ Beide hebben een groter formaat dan de andere en zullen dus niet voor het 'Geslachtboek' bedoeld geweest zijn, maar voor een portefeuille met losse tekeningen.

Aart Schouman

In de jaren 1744-1749 liet Van Slingelandt een album met topografische afbeeldingen maken door de Dordtse kunstenaar Aart Schouman (1710-1792).⁵⁹ De eerste afbeeldingen betreffen de buitenplaats Zuidwind bij 's-Gravenzande. Latere toevoegingen tonen verschillende bijzondere gebouwen in de stad 's-Gravenzande en rond Dordrecht. Na Hendriks overlijden erfde zijn zoon Barthout het album. In diens nalatenschap bevond zich in 1808 een portefeuille in rood marokijn gebonden, 'met diverse teekeningen zijnde de gesigten van 't huis te Dordrecht, Goedschalkeroord, Zuidwind en meer anderen door Schouwman' dat toen in een kast lag bij de rest van diens kunstverzameling.⁶⁰

Dit album moet een cruciale rol hebben vervuld in het etaleren van Hendrik van Slingelandts goede smaak en zijn verheven status. De fraai gekleurde tekeningen, omlijst met zwarte kaders en voorzien van bijschriften in goudkleurige letters, vormden een persoonlijke atlas van plaatsen die van belang waren in de familiegeschiedenis. Het buitengoed Zuidwind, met meer dan twintig afbeeldingen ruimschoots vertegenwoordigd, toonde dat de eigenaar het zich kon permitteren om in luxe te leven. De locaties in en rond Dordrecht lieten iets zien over zijn voorouders: de woonhuizen van zijn

⁵⁶ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 6 (1 en 14).

⁵⁷ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 21.

⁵⁸ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 95.

⁵⁹ L.J. Bol, *Aart Schouman. Ingenious painter and draughtsman* (Doornspijk, 1991).

⁶⁰ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 315 III (fol. 168).

broer, zijn vader en diens halfbroer maakten deel uit van het album, evenals eeuwenoude huizen ooit bewoond door leden van de geslachten De Bevere en Van Blijenburg, aan wie de Van Slingelandts geparenteerd waren. Ook de vroomheid en liefdadigheid van het voorgeslacht kwam tot uiting in het album, in het bijzonder in tekeningen van het Armenhof in de Nieuwe Breesstraat, in de vijftiende eeuw gesticht door een heer Van Slingelandt, en van het Van Slingelandts Arme Vrouwenhof in de Vriesestraat.

Onder kunstverzamelaars in de achttiende eeuw was het gebruikelijk om elkaars collecties te bekijken en te becommentariëren onder het genot van een pijp en een glaasje, en ook Hendrik zal vaak als gastheer zijn opgetreden voor Haagse kunstminnaars. Hij stond zoals gezegd zelfs bekend om zijn kunstliefde en -kennis. Men kan zich echter voorstellen dat de conversatie bij het beschouwen van dit album niet alleen over de artistieke kwaliteit van de afbeeldingen zal zijn gegaan, maar dat het tevens als vertrekpunt fungeerde om over de illustere voorouders en verwanten van de heer Van Slingelandt te spreken. Op die manier diende het album voor hem als middel om zowel zijn maatschappelijke distinctie als zijn goede smaak te etaleren, elementen die in de adellijke representatie een wezenlijke plek innamen.

De relatie tussen Van Slingelandt en Schouman duurde vele jaren en werd na Hendriks dood voortgezet door zijn zoon Barthout. Het heeft er alle schijn van dat de contacten meer behelsden dan alleen opdrachtgeverschap. Vader en zoon Van Slingelandt lijken een vorm van beschermheerschap over deze kunstenaar te hebben ontwikkeld, wat onder meer kan blijken uit de rol die Hendrik gespeeld kan hebben in de verhuizing van Schouman naar Den Haag. De tijd waarin Schouman werkte aan het album, van 1744 tot 1749 met enkele tussenpozen, was een drukke periode en een belangrijke in zijn loopbaan. Hoewel de kunstenaar zelf aardig aan de weg timmerde, is het aannemelijk dat Van Slingelandt een belangrijke factor was in de groeiende bekendheid en populariteit van Schouman in Den Haag. Van Slingelandt genoot in zijn woonplaats immers aanzien en bekendheid als kunstkenner en zal de kunstenaar in contact kunnen hebben gebracht met andere potentiële opdrachtgevers.

In de jaren veertig en vijftig verlegde Schouman gaandeweg zijn werkterrein naar Den Haag, zoals zijn tijdgenoot Van Gool in 1751 schreef: ‘Zedert het jaar 1748 heeft hy zo wel een woning in den Haeg als te Dordrecht, doch bevint zich wel meest in de eerste plaets’. Hij was een veelgevraagde kunstenaar, en ‘dus heeft hy voor d’een of ander liefhebber der gemelde steden altyt zo veel te doen, dat hy nooit onledig van kunstbezigheid is’.⁶¹ In elk van beide steden zou dus genoeg werk voor hem zijn geweest. Het mecenaat van Van Slingelandt en de aanwezigheid van vele andere welgestelde bestuurders, ambtenaren en diplomaten waren belangrijk genoeg om naar Den Haag te trekken. Schouman werd in die plaats erelid van het genootschap ‘Kunstliefde spaart geen vlijt’. Dit genootschap kwam bijeen in het Mauritshuis, waarvan Hendriks zoon Barthout voor een zevende deel eigenaar was.⁶² Door ‘zijn’ Mauritshuis ter beschikking te stellen aan hem en de andere leden van het genootschap maakte Barthout het mogelijk dat kunstenaars en opdrachtgevers elkaar ontmoetten, net zoals waarschijnlijk zijn

⁶¹ Van Gool, *De nieuwe schouburg*, 349.

⁶² HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 309.

vader dat voor hem al had gedaan en wat Schouman de nodige waardevolle contacten zal hebben opgeleverd.

Voor verschillende klanten maakte Schouman kopieën van schilderijen van oude meesters, ‘daer eenige van berusten by den heer Henrik van Slingelandt, burgemeester van ’s-Gravenhage, [...] en by een menigte andere liefhebbers der papierkunst, die dezelve met graegte opzoeken om in hunne fraeje verzamelingen mede te pronken’, aldus Van Gool.⁶³ Met waterverf vervaardigde kopieën van schilderijen van grote meesters werden destijds grif verzameld of in opdracht vervaardigd. Dergelijke opdrachten stelden jonge kunstenaars in staat om het werk te leren door het bestuderen van de grote meesters.⁶⁴ Voor Van Slingelandt zullen deze kopieën dus onderdeel van zijn mecenaat gevormd hebben.

Schouman lijkt Van Slingelandts vaste kopiïst geworden te zijn als het om portretten ging, en heeft gaandeweg Verheyden van zijn plaats verdrongen in de gunst van deze opdrachtgever. Van Slingelandt stelde een lijst op van zes portretten in bezit van zijn broer in Dordrecht die de kunstenaar zou moeten kopiëren. Dit betrof onder meer een portret van zijn vader.⁶⁵ Schouman kopieerde niet alleen portretten van lang overleden voorouders, maar vervaardigde ook nog twee portretten in olieverf op doek van Hendrik zelf en zijn echtgenote.⁶⁶ Deze zijn niet gedateerd; waarschijnlijk zijn zij omstreeks 1750 geschilderd, gelet op de leeftijd die de afgebeelden lijken te hebben. Verder vervaardigde Schouman een tekening van een geuzennap uit 1566 die Franco van Bleiswijk had gekocht.⁶⁷ Naast kopieën van portretten en historiestukken maakte Schouman ook enig vrij werk voor zijn opdrachtgever, zoals vogelstukken, een genre waar hij bijzonder om geroemd werd. Een aquarel met vogels toont op de achtergrond het beeld Hercules dat op Zuidwind stond.⁶⁸ Op de voorgrond staat een borstbeeld van een faun, omgeven door bomen en een watertje.

Schouman was ook een zeer bekwame glasgraveerder en het zou verleidelijk zijn om van de grote voorraad kostbare bewerkte glazen die de Van Slingelandts thuis en op Zuidwind hadden, te denken dat tenminste enkele daarvan door deze kunstenaar bewerkt moeten zijn – bijvoorbeeld de ‘twee gepunteerde pocaeltjes’ die in het Haagse huis stonden. Dezelfde veronderstelling kan worden geuit ten aanzien van twee glazen met familiewapens die op de buitenplaats te vinden waren.⁶⁹ Het was ook Schouman die na Hendriks overlijden in 1759 de taxatie van de schilderijenverzameling uitvoerde.

Zoon Barthout zette het mecenaat voort. Toen hij in 1758 in het huwelijk trad met Margaretha Berck, vrouwe van Goidschalxoord, liet hij Schouman tekeningen maken van het landhuis in die ambachtsheerlijkheid. Nog in 1787 maakte Schouman twee afbeeldingen van het vinkenhuis op Barthouts buitenplaats Zuidwind. Die zijn gemaakt op hetzelfde formaat als de overige tekeningen in het album en dus duidelijk bedoeld

⁶³ Van Gool, *De nieuwe schouburg*, 352.

⁶⁴ R.E. Jellema, *Herbaling of vertaling? Natekeningen uit de achttiende en negentiende eeuw* (Haarlem, 1987).

⁶⁵ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 230.

⁶⁶ Museum Mr. Simon van Gijn, Dordrecht, inv.nr. 17227, 17204.

⁶⁷ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 512.

⁶⁸ Teylers Museum, Haarlem, inv.nr. cat. Scholten 1904, nr. 386, port. U, nr. 33.

⁶⁹ HRvA, FA Van Slingelandt, inv.nr. 247 (fol. 43-43 verso).

Het beeld Hercules in het park van de buitenplaats Zuidwind bij 's-Gravenzande (*tekening, Aart Schouman, 1746; part. coll.*)

als aanvulling daarop. Het vinkenhuis bestond nog niet in de tijd van Hendrik en de tekeningen zullen zijn vervaardigd naar aanleiding van de bouw ervan.

Besluit

Hendrik van Slingelandt gebruikte zijn genealogische verzameling om zijn voorname afkomst te onderbouwen. Daarnaast droeg zijn kunstverzameling met een uitgelezen selectie aan tekeningen, prenten en schilderijen bij aan de onderstreping van zijn gedingeerde maatschappelijke positie. Kunstbezit en -kennis dienden voor het stedelijke patriciaat van de achttiende eeuw om zich te onderscheiden van andere standen, en in dat opzicht sluit van Slingelandt aan bij vele van zijn standgenoten. Zijn kunstcollectie diende echter ook een ander doel, namelijk het visualiseren van zijn afkomst. Het 'Geslachtboek' door Verheyden en het topografische album door Schouman werden beschouwd als kunstwerken, maar waren tevens een bron van informatie over de geschiedenis van de familie Van Slingelandt.

Het verbinden van onderzoek naar kunstverzamelingen en genealogische collecties van edelen en regenten en naar de wijze waarop deze elites streefden naar distinctie, maakt dus inzichtelijk hoe kunstcollecties konden worden ingezet als distinctiemiddel. Kunst verzamelen, mecenaat en standsbesef waren met elkaar verweven. Het tonen van voorname of adellijke afstamming, het verzamelen en stimuleren van kunst en het verwerven van aanzien kwamen bij Hendrik van Slingelandt bijeen in het 'Geslachtboek' en het album. Iedereen die de verzamelingen van deze heer aanschouwde, moest ervan worden doordrongen dat hij te maken had met een aristocraat van goede smaak, een waarlijk edel man.